

Функції та способи передачі міфологічних реалій в українському перекладі роману Дж. Апдайка «Кентавр»

У статті розглядаються функції міфологічних реалій у романі Дж. Апдайка «Кентавр» та аналізуються способи їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: *реалії, фонові знання, міфологізм, метатекст, транскрипція, транслітерація, еквівалентний переклад.*

The article examines the functions of mythological realia in J. Updike's novel "The Centaur" and analyzes the ways of their rendering in Ukrainian translation.

Key words: *realia, background knowledge, mythologism, metatext, transcribing, transliteration, equivalent translation.*

Художній переклад – один з найпоказовіших проявів міжлітературної (і певним чином міжкультурної) взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами, без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті.

Джон Апдайк за життя написав 28 романів та близько півсотні інших творів. Двічі письменник отримував престижну нагороду американської журналістики – Пулітцерівську премію за романи «Кролик розбагатів» та «Кролик заспокоївся». Крім того, Апдайк двічі нагороджували літературною національною премією Сполучених Штатів Америки. Серед найбільш відомих творів митця – «Бразилія», «Ферма» та «Іствікські відьми». З усієї творчої спадщини письменника українською мовою перекладено лише романи «Ферма» та «Кентавр». Очевидно, що переклад прози Апдайка – непросте завдання, оскільки тексти максимально насичені різноманітними реаліями, переклад яких вимагає високого рівня мовної компетенції та неабияких екстралінгвістичних знань.

Невід'ємною вимогою до перекладача при перекладі Апдайкових творів є встановлення перекладацьких рішень, коли еквівалент слова, що необхідно перекласти, відсутній у мові перекладу. Перша умова адекватного відтворення реалій – їх глибоке знання. Коли у перекладача є правильне уявлення про

реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник цієї реалії в перекладі. Кожен прозовий переклад передусе і супроводжується великою країнознавчою, біографічною та літературознавчою роботою. Діяльність перекладача спрямована на подолання *лінгвоетнічного бар'єру*, по обидві сторони якого комуніканти розділяє не лише відсутність спільної мови, але і те, що пов'язують з поняттям етносу: відмінності в культурах та національній психології, недостатня поінформованість у питаннях поточного життя чужої країни тощо [Гадемар 2001: 12].

За останні роки значно збільшилась кількість робіт, що свідчить про інтерес і прагнення лінгвістів до дослідження мовних явищ у широкому екстралінгвістичному контексті. Урахування системи екстралінгвістичних факторів є необхідною передумовою адекватності перекладу. З'являється низка праць, у яких робляться спроби виділити так званий «культурний» компонент значення, розкрити лінгвістичну природу «фонових» знань, показати особливість і своєрідність їхнього функціонування в кожній з розглянутих мовних спільнот. Труднощі перекладу простежуються на межі досліджень лінгвістики, культурології (мультикультурології, кроскультурології), перекладознавства (транслатології) та інших наук. У цьому і полягає новизна й актуальність питання.

Соціокультурний аспект перекладу здійснювали В. Гумбольдт, О.О. Потебня, Е. Сепір, Б. Уорф, Р. Робертс, А.Д. Швейцар, В.Н. Комісаров, Р.П. Зорівчак, О.С. Ахманова, В.В. Сдобніков, В.В. Коптілов, О. Кундзіч, О.І. Чередниченко, Ю. Найда, В.А. Маслова, А.А. Мороз, та інші.

Перекладознавчий аспект реалій на матеріалі англomовних перекладів української прози досліджувала Р.П. Зорівчак [Зорівчак 1989]. Вивченням реалії як об'єкту лінгвістичного дослідження присвячена праця А. А. Мороз [Мороз 1999].

Мета статті – аналіз функцій міфологічних реалій та способи їх передачі в українському перекладі роману Дж. Апдайк «Кентавр». Тому об'єктом нашого дослідження буде англomовний оригінал та український переклад роману «Кентавр». Український переклад здійснила ще в 1988 році

перекладач Марією Габлевич. В. Хінікс переклав роман «Кентавр» російською мовою.

У нашому дослідженні послуговувалися тезою про те, що завжди треба враховувати функціональний статус реалії, її композиційну функцію, її маркованість, прагматичний аспект висловлювання. Теорія художнього перекладу зумовлює загальні закономірності, з яких випливають конкретні висновки стосовно окремих мовних фактів. Але це – не готові трафарети. У кожному конкретному випадку розуміння лінгвальних явищ слід поєднувати з естетичним відчуттям [Хіль].

Творча робота над українським варіантом прозових творів Апдайка насамперед вимагає від перекладача вміння помітити і гідно оцінити секрети мовно-художнього багатства творів, в основі яких лежить народна розмовна мова, уміння Джона Апдайка пересипати сюжетну канву від самого початку і аж до кінця твору мовними елементами.

Слушно зауважує Сергій Квіт, що «точно передати текст може лише той перекладач, який зуміє дати мовне вираження тому предмету, котрий відкриває йому оригінальний текст, тобто знайде мову, котра буде його власною і, разом з тим, відповідатиме оригіналу» [Квіт 2003: 42].

Специфіка роману полягає у накладенні грецьких міфів на побутовий сюжет з американського життя. Тому оригінальний текст «Кентавра» насичений як міфологічними, так і побутовими реаліями, які виконують очевидну соціокультурну та структурно-композиційну функцію. В.К. Тарасова розглядає двопланову композицію роману як метафору – порівняння людини з міфологічним кентавром – розгорнуту в сюжеті твору [Мороз 1999: 115].

Про особливості композиції роману Дж. Апдайка, якій притаманний двоплановий характер зображення дійсності, йдеться у статті А. Кусяк і Р.Гаврилюк «Специфіка трансформації образу кентавра в однойменному романі Джона Апдайка». Справжній світ служить художньою моделлю для власне контексту, а нашарований на нього світ міфологічних алегорій зосереджений у метатексті твору. Справжній Колдуел та його двійник, спроектований на екран традиційного образу кентавра Хірона, зображені як діалогічна взаємодія міфологічного зі справжнім. Двоєдина природа Кентавра

є прекрасним зразком для розкриття двоєдиної природи людини. В імагінативній картині світу Колдуел та кентавр об'єднані в єдине поліфонічне ціле, це досягається за допомогою взаємодії та нашарування фантастичного на буденне, а тому цей синтез демонструє функціонування образу головного героя на метарівні [Кусяк 2004: 375].

Функціонування міфу в семіосфері твору посилюється незвичайністю окремих метафор, сконцентрованих у його мікротекстах: «він спробував не ступати на цю ногу, але інші три зацокали дуже гучно й в різнобій» [Апдайк 1988: 20]; «десь унизу під животом шурили зуби радіатори, виблискуючи в білім промінні зимового сонця», «плечі – трохи завузькі як на таке дебеле створіння – розпрямилися, і він пустився бігти, мало що не гарцюючи» [Апдайк 1988: 21]. Кентавр Хірон виступає як своєрідний поліфонічний відгомін рядового вчителя Колдуела. Дуже часто грані між ними обома ніби стираються, зливаючи фрагменти різних дискурсів у єдине поліфонічне ціле.

Джордж Колдуел обертається на кентавра Хірона, його син Пітер уявляє себе Прометеем, прикутим до скелі. Викладачка фізкультури Віра Гаммел постає в образі звабливої легковажної Венери, директор школи Зіммерман здається всевладним Зевсом-громовержцем. А щоб не лишилося ніяких сумнівів у значенні міфології в цьому романі, автор додає до нього словник міфологічних імен і образів, в ньому використаних, і пояснює, що кожна з діючих осіб відповідає якомусь із стародавніх богів чи героїв.

Проаналізувавши всі можливі точки зору на шляхи і засоби передачі реалій, беремо за основу їх класифікацію, запропоновану Р.П. Зорівчак [Зорівчак 1989]. У тексті оригіналу нами було ідентифіковано загалом 4 типи міфологічних реалій:

1) **міфоніми:** gods, satyr, Hundred-handed, goddess, Otherworld, Olympian, deity, the Fates, mortals, ichor, ambrosia, tamarisk, yew, bay, kermes oak, cedars, silver firs, arbutus, wild pear, cornel, box, andrachne, basil, hellebore, feverwort, spurge, polypody, bryony, wolfs-bane, squill, Ixine, cinquefoil, sweet marjoram, gillyflower, crocuses і т.д.

2) **міфоантропоніми:** Pholos, Chariclo, Achilles, Hercules, Ceres, Jason, Asclepios, Cyclopes, Pelion, Chiron, Venus, Philyra, Uranus,

Oceanus, Venus, Tethys, Kronos, Rhea, Adonis, Delphinian, Artemis, Hephaestus, Lemnos, Ares, Athene, Priapus, Hestia, Dionysos, Pelasgus, Eros, Thanatos, Aeneas, Charybdis, Gaia, Tethys, Philyra, Caeus, Crius, Hyperion, Iapetus, Theia, Themis and Mnemosyne, Pegasus, Gorgon, Typhoeus, Ceres, Hekate, Ocyrhoë, Atropos, Agaue, Aktaia, Amphitrite і т. д.

3) **міфоантропоніми** в поєднанні з титулами: Father Kronos, Zeus, Lord of the Sky; cloud-gathering king of the weather, Hera, patron of holy marriage, Poseidon, master of the many-maned sea, Bright Apollo, Diana, the heavenly huntress, gold-crowned Phoebe, deep-swirling Oceanus.

4) **міфотопоніми**: Arcadia, Troy, Galilee, the lost Atlantis, Styx, Acheron, Phlegethon, Kokytos, Lethe, Euboea, Aigai, Telethron, Tartaros.

Особливістю міфологічних реалій у романі «Кентавр» є те, що вони є асимільованими реаліями грецької міфології, етимологічно та семантично зберігають своє значення, але форма відповідає фонологічно-транскрипційним нормам англійської.

Наведемо декілька прикладів вживання міфологічних реалій:

«Why should my brother Chiron stand gaping like a satyr? The gods are not strange to him» [Updike 21]. «Чи гоже, щоб родич мій Хірон світив очима, як той сатир? Боги ж не чужі йому» [Апдайк 1988: 35].

Bright Apollo, he announced, who guides the sun and sees all, whose Delphinian prophecies regulate our political life and through whose overarching spirit we attain to art and law [Updike 31].

Світлосяйний Аполлон, – проголосив він, – всевидючий проводир сонця, що своїми дельфійськими пророцтвами спрямовує наше політичне життя, чий всеосяжний дух будить у нас потяг до мистецтва і правопорядку [Апдайк 1988: 40].

Зважаючи на метаструктуру твору, реалії давньогрецької міфології переплітаються із реаліями американського життя, доповнюють їх та збагачують. Такі реалії найпростіше перекладати, оскільки вони входять до складу фонові лексик усіх народів світу. А отже, в кожній мові, зокрема в досліджуваних нами англійській та українській, існують відповідники.

Марія Габлевич використовує метод транслітерації і транскрипції для передачі міфоантропонімів та міфотопонімів: Achilles – Ахіл, Troy – Троя, Jason – Ясон, Hercules – Геркулес, Hestia – Гестія, Arcadia – Аркадія, Styx – Стикс, Acheron – Ахерон. Для передачі міфонімів та міфоантропонімів у поєднанні з титулами використовується еквівалентний переклад в поєднанні із транслітерацією і транскрипцією : Father Kronos – батько Кронос, Diana, the heavenly huntress – Діана, богиня-мисливиця, Bright Apollo – Світлосяйний Аполон та ін.

Переклад Марії Габлевич можна вважати досить точним та адекватним. Незважаючи на досить заплутаний сюжет, складну метаструктуру тексту, перекладачеві вдалось передати образи персонажів, зберегти задум автора, а також передати той соціокультурний аспект, що несуть у собі реалії. Особливості й своєрідність художньої манери Джона Апдайка можуть бути зрозумілі й оцінені лише в тих випадках, якщо читач співвіднесе фактичний текст із певною екстралінгвістичною ситуацією.

Література: *Апдайк 1988*: Апдайк Дж. Кентавр. Ферма: Романи / Перекл. з англ. М. Габлевич; Передм. Т. Денисової; Іл. худ. Г. Палатнікова – К.: Дніпро, 1988. – 447с.; *Гадемар 2001*: Гадамер, Ганс Георг. Батьківщина і мова // Гадамер, Ганс Георг. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. / Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001.; *Елистратова 1966*: Елистратова А. «Трагическое животное – человек» (О романах Дж. Апдайка) // Современная література за рубежом. – М.: Советский писатель, 1966. – С. 126 – 150.; *Зорівчак 1989*: Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Зорівчак Р.П. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.; *Квіт 2003*: Квіт С.М. Основи герменевтики: Навч. посіб. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 192 с.; *Кусяк 2004*: Кусяк А. Специфіка трансформації образу кентавра в однойменному романі Джона Апдайка / А. Кусяк, Р. Гаврилюк // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2004. – Вип. 2(15). – С. 375 – 387.; *Мороз 1999*: Мороз А.А. Реалія як об’єкт лінгвістичного дослідження / Мороз А. А. – Бердянськ, 1999. – 240 с.; *Тарасова 1965*: Тарасова В.К. Стилистический анализ композиции Романа Дж. Апдайка «Кентавр» // Стилистика романо-германских языков (материалы семинара): Ученые записки ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Т. 491. – Л., 1965. –С. 115 – 123.; *Хіль*: Хіль Н.П. Відтворення національно-культурних особливостей оригіналу в художньому перекладі // <http://www.confcontact.com/>; *Updike 1966*: Updike John. The Centaur. London: Penguin Books LTD., 1966 – 271p.

Чумак Г. Функции и способы передачи мифологических реалий в украинском переводе романа Дж. Андайка «Кентавр».

Рассматриваются функции мифологических реалий в романе Дж. Андайка «Кентавр» и анализируются способы их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: *реалии, фоновые знания, мифологизм, метатекст, транскрипция, транслитерация, эквивалентный перевод.*